

Kávássy János Előd: Nyugati szélben

Adalékok a magyar–amerikai kapcsolatok 1989-es történetéhez; gondolatok a kelet-európai és a magyar rendszerváltáshoz

A szerző Nyugati szélben című, az 1980-as évek végének állampárti külpolitikáját elemző munkájával kapcsolatban leszögezhetjük: azt olvasva egyebek mellett azt is láthatjuk, hogy miként próbálta a rendszer saját hatalma átmentésére törekedve demokratizálni a szocialista szóhasználatot. 1989–90, tágabb értelemben 1987–1991 időszaka nemcsak Kelet-Európa regionális, de világunk globális történelmében is sorsfordítónak bizonyult: a Szovjetunió elvesztette a hidegháborút, a bolsevik ideológia megbukott, a keleti blokk rezsimjei összeomlottak, s végül a Szovjetunió megszűnésével beköszöntött a Pax Americana – Amerika globális hegemoniájának korszaka. E sodró lendületű változásokban különösen kiélesült az egyes kelet-európai országok, illetve az azokban zajló változások szerepe – mely tekintetben Magyarország sokáig vitathatatlan elsőséggel, kiemelt fontossággal bírt. A kötet elő két esszéje ennek tudatában és fényében az 1989. júliusi, budapesti Bush-látogatás részletes történetét, illetve a korabeli kommunista magyar külpolitika kényszerű adaptálódásának tipikus momentumait mutatja be.

Kezdjük azzal, hogy az 1980-as évek közepére Magyarország viszonya az Amerikai Egyesült Államokkal soha nem látott fejlődésen ment keresztül, mind a globális földrajzi távolság, mind az eltérő ideológiai berendezkedés ellenére. A kelet-európai térségnek az amerikai hidegháborús gondolkodásmódban mind fontosabbá válása mellett is önálló fejlemény volt, hogy a State Department (külügyminisztérium) és az elnöki stáb egyetértésben vetette fel Ronald Reagan egy lehetséges budapesti látogatását. Ez a vizit ugyan elmaradt, de annak okai

a szerző szerint visszavezethetők az 1985-ös év elejének nagypolitikai történéseire. Kávássy úgy látja, annál is inkább, mert e pillanatkép háttérében egyre fakóbban és halványulóan, de ott állt Kádár János is. A korábban premisszaként megfogalmazott stabilitás, a külpolitikai környezetben, a magyar vezetés szemszögéből az USA részről Magyarország irányban pozitív, szovjet részről a magyar–amerikai kapcsolatokat tekintve neutrális viszonyt feltételezett. 1985 kora tavaszán e környezet ismét szovjet oldalról változott, az évtizedben immár harmadszor: 1985. március 10-én meghalt Csernyenko, s rögtön másnap, 11-én az 54 éves Gorbacsov követte őt a Szovjetunió élén. A mindenkori szovjet pártfőtitkár természetesen a keleti blokk valamennyi kommunista vezetője számára is megkerülhetetlen volt; Kádárnak különösképpen. Emberi habitusa, tapasztalatai, és ezekből fakadó gondolkodásmódja rendkívül óvatossá tették Moszkvával kapcsolatban; az évek előrehaladtával pedig egyre kevésbé volt képes mindezeket változtatni. A Gorbacsov megválasztásának évében 73. életévét betöltő, majd három évtizede regnáló magyar főtitkár egy generációval volt idősebb a szovjet vezetőnél. A Szovjetunióban fiatal káderek tömegét felemelő, és az 1956-ban megkezdett desztalinizációt gyakorlatilag lezáró Gorbacsov Kádár számára már nem az újat jelentette, sokkal inkább az ismeretlent. Gromiko leváltásában, és Eduard Sevardnadze kinevezésében nem a lehetőséget, hanem egy új, bizonytalan kurzus kezdetét látta; az oly szigorú Mr. Nyet távozásával számára elveszett azon direkt kapcsolat, mely 1956. október–novembere óta Moszkvához fűzte. Hruscsov, de főként Brezsnyev korszaka Kádár minden önálló törekvése szempontjából csak rosszat hozott, ám az éra szovjet politikusai és azok metódusai folytonosságot és kiismerhetőséget jelentettek. A mind fizikumában, mind intellektusában egyre gyengülő Kádár számára a változás, még a pozitív változás lehetősége is ijesztőbbnek tűnt, mint a már jól ismert rossz. A könyvből kiválik, hogy paradox módon a Gorbacsov által fémjelzett nyitási politika által generált külpolitikai mozgástérbővülést Magyarország nem tudta kellő mértékben kihasználni. Ennek oka, hogy az ország vezetője számára eltűnni látszottak azok a kapaszkodók, melyekhez rendszerét évtizedek óta navigálta. Éppen ezért 1985-től a magyar–amerikai kapcsolatok fejlődésének vizsgálata elválaszthatatlan – a külügyi iratokban is megjelenő – Kádár személyétől; az általa képviselt túlzottan óvatos, olykor egyenesen szűk látókörű állásponttól, mely éppen akkor fékezte a kétoldalú kapcsolatok fejlődését, amikor mind amerikai, mind szovjet részről minden korábbinál kedvezőbbé váltak a külső feltételek. Nem beszélhetünk a magyar–amerikai kapcsolatok megromlásáról, sokkal inkább a magyar diplomácia által kitűzött és szorgalmazott célok elérésének elodázódása volt jellemző. Nehéz rekonstruálni, mit látott vagy érzékelt ebből a magyar külügy, azt viszont tényként rögzíti a szerző, hogy Kádár főtitkárként épp azon folyamatnak vetett gátat, mely elvihetett volna a magyar célkitűzések – így például egy nyugati parti magyar konzulátus megnyitása – realizálásához. A New York Times névtelen amerikai forrása szerint a magyar fél Kádár, és más magas rangú vezetők már tervben lévő programjaival való ütközésre hivatkozva hátrította el Reagan budapesti fogadását; mások szerint az elnöki látogatás a Varsói Szerződés tagállamainak gyűlésével esett volna egybe.

„Kedveltem Gorbacsovot még akkor is, ha ő odaadó kommunista én pedig meggyőződéses kapitalista voltam.” „Hetven év kommunizmus tönkretette a Szovjetuniót mind gazdaságilag, mind szellemileg, lelkiileg. Gorbacsovnak rá kellett ébrednie, hogy az már képtelen fenntartani Sztálin gyarmatbirodalmát; a Szovjetunió fennmaradása fontosabb volt számára. Látnia kellett a gazdasági katasztrófát mellyel országa szembenézett, és arra a következtetésre kellett jutnia,

A pártvagyon átmentése

Írta: Administrator

2017. május 23. kedd, 19:11 -

hogy az már nem költhet oly sokat fegyverekre és a fegyverkezési versenyre, melyet – ahogy azt Genfben elmondtam neki – sosem hagynánk hazájának megnyerni.” Annak az embernek a sorai ezek, aki megnyerte, vagy másképp fogalmazva: aki képes volt az Egyesült Államokkal megnyeretni a hidegháborút. Reagan önéletrajzának részlete nemcsak pillanatfelvétel, történelmi állókép, de egyben egy korszak prológusa is, a legkésőbb 1948-ra kialakult világrend négy évtizeddel későbbi de facto lezárása. 1988-ra nyilvánvalóvá lett, hogy a szovjetek elvesztették a hidegháborút; az amerikai gazdaság maga alá gyűrte a szovjet fegyverkezési programok finanszírozását, s vele együtt Sztálin utódainak birodalmát is.

1989. július 11. és 13. között Budapestre látogatott George H. W. Bush, az USA 41. elnöke. A szerző szerint nem csak arról volt szó, hogy az USA külpolitikáját tekintve sokadlagos térség került Washington homlokterébe, de mindez hatással volt a magyar rendszerváltoztatásra is. Az elnök beszélt a marxi eszmék kudarcáról. No meg arról, hogy kéri az amerikai kongresszust, hogy hagyjon jóvá egy 25 millió dolláros alapot új tőke forrásaként. Mégpedig a magyar magánszektor megerősítésére. Később az elnök, 1989. július 21-ei beszédében a Rab Nemzetek Hetén ezt mondta: „Azt látjuk, hogy a demokrácia piacokat és határokat nyit meg, felszabadítva a szíveket, felszabadítva az elméket. S így Kelet- és Közép-Európa nemzeteinek is, melyek nemzeti örökségük visszaszerzéséért küzdenek, azt mondjuk: Amerika mellettetek áll.” Az, hogy mi volt ennek az ára, jól tudjuk.

De érdemes felidézni, hogy mi is történt 4 évvel ezelőtt. Tehát 1985-ben. Szeptember 25-én Moszkvában Kádár arról beszélt Gorbacsovnak: „országunkban létezik ellenzék, néhány társadalomtudós, szociológus, az értelmiség képviselői, írók. Nincsenek sokan. Szerveződő csoportok. A nyugatiak megkeresik, támogatják őket. Felmerül a kérdés, mit tegyünk velük. Adminisztratív intézkedéseket csak végső esetben foganatosíthatunk velük szemben, mivel nem kívánunk ingyen reklámot csinálni nekik. Időként ellenőrizzük az ellenzéki elemeket, elkobozzuk sokszorosító gépeiket, de ha kell, tudunk gorombábbak is lenni.” Valójában a nyugati szélben ez a latens pluralizmus egyre nagyobb és egyre közvetlenebb hatással volt a magyar belpolitikai élet alakulására. Később kimondták, hogy „Kádárnak mennie kell”. De ezt nem csak az ellenzék hangoztatta, hanem a párton belül, az MSZMP-n belül többen is. Grósz rendhagyó irányban nyitott. 1988 tavaszán felkereste a Kádár által a KB-tól tudatosan távol tartott Pozsgay Imrét, mondván: „elfáradt az öreg, meg kellene neki köszönni.” E szokatlan nagypolitikai lépésben Kádár leváltása, illetve megbuktatása jelentette a közös cselekvés érdekközösségét, melyhez Moszkva támogatását is el kellett nyerni. Gorbacsov, a KGB elnökét, Krjucskovot küldte Budapestre tárgyalni, s így dőlt el, hogy Kádár Jánost felfele buktatják, létrehozva számára a tényleges hatalmat nélkülöző pártelnöki tisztséget. Később a nyugati politikai kapcsolatok megerősítésének szándékával megkezdődött az MSZMP arculatváltása. Arra törekedtek, hogy a szovjet mintájú kommunista pártot, nyugati mintájú, szociáldemokrata pártként jelenítsék meg. A távolról sem spontán privatizációval (1987–1990), majd a pártvagyon ki- és átmentésével az MSZP-hez, és annak holdudvarához tartozókat igyekeztek helyzetbe hozni. A politika szintjén a bevett „reformfolyamatok” hangoztatása mellett, az 1956 megítélésének, újraértékelésének kérdésköréhez kapcsolt „nemzeti megbékélés” hirdetése volt

a leghangsúlyosabb. A regnáló politikai vezetés szóhasználata gondosan megválasztott verbalitással igyekezett elfedni a valódi társadalmi folyamatokat, illetve azok természetét. A „szómágia” legjobb hagyományait követve az MSZMP következetesen kerülte a rendszervált(oztat)ás fogalmainak használatát. Helyette beszéltek átalakulásról, az átalakulási folyamatról, politikai és gazdasági átalakulásról, demokratizálásról és a demokratikus többpártrendszerre történő áttérésről. Ugyanakkor nem csak a szóhasználat, de e fogalmi logika kontextusával is igyekeztek azt közvetíteni, hogy ezen változásokra, változtatásként, pozitív módon a párt politikai gondolkodásának átalakulásából fakadó önfejlődésként, s nem a megváltozott (külső és belső) körülményekből fakadóan lépéskényszerként került sor. A Patyomkin-valóságok örök hibája azonban, hogy csak elfedik, és nem megváltoztatják a mögéjük rejtett, nagyon is kézzelfogható realitást. A realitás pedig a magyar politikai erőter fokozatos, s egyben fokozódó polarizációja volt. Versenyfutás kezdődött az MSZMP és az ellenzék, az egyre szaporodó új pártok prominensei és programjai, illetve az MSZMP saját csoportosulásai között. 1956 óta nem állt fenn ennyire komplex és sokismeretlenes, a politikai aktorok számára kiszámíthatatlan helyzet. Hiszen a kádárizmus 32 esztendeje alatt a magyar főtitkár személye és pozíciója által összefogott és összetartott párt versengő erőinek 1988 májusától immár nem egyszerűen egy Kádár utáni, de egyben a plurális politikai létezéssel járó helyzetre kellett felkészülni. A politikai túlélés (és esetleges siker) kontextusa így a párton belülről egyszerre azon kívülre is helyeződött, s a párt „erős embereit” tekintve az egyéni értékrendszer, helyzetmegítélés és ambíció határozta meg az ezen új helyzetben születő magatartást, illetve az ad hoc születő szövetségeket.

A rendszerváltoztatást célzó pszeudojogállam kiépítése már jóval az 1989. március 15–22–30-án – informálisan, formálisan és bejelentetten – nyolc ellenzéki szervezet által megalapított Ellenzéki Kerekasztal létrejötté, még inkább az 1989. június 13-án megalakult Nemzeti Kerekasztal, de legfőképp a hatalom és az ellenzék valóban érdemi, 1989. augusztus–szeptemberi, a rendszerváltásról folyó tárgyalásai előtt megkezdődött az MSZMP részéről. Ugyanazon az 1988. november 22-ei kibővített KB-ülésen – még azt megelőzően, hogy Grósz előterjesztette a kormány és a párt vezetését érintő személyi javaslatokat – második napirendi pontként szerepelt a „Javaslat a Központi Bizottság és a Politikai Bizottság munkarendjére, munkamódszerére, a Központi Bizottság munkabizottságainak és apparátusának feladatkörére”, melynek maga a főtitkár, illetve miniszterelnök volt az előadója. Ennek a lényege az volt, hogy bár a Minisztertanács jogköre valóban bővült, de a párt döntéshozó fórumai továbbra is felette álltak. Grósz inkább a KB-t akarta megerősíteni. Sőt a párton belüli felvetésekkel szemben a Németh-kormányt kontinuitásként és nem egy teljesen új kormányként értelmezte, valamint szükségesnek tartotta Németh Miklós PB-tagságának fenntartását. Németh miniszterelnökségének első felében a kormányzati struktúra bizonyos elemeinek megváltozásáról – megkezdődött a kormányfő kiemelése a kormányból a többi miniszter közül, minimálisan csökkent a tárcák száma, stb. – beszélhetünk, de a szerző szerint tarthatatlan bármely olyan narratíva, mely a kormányt ezen időszakában önálló hatalmi központként kívánja leírni. A szerző felteszi a kérdést: miért lehetett Grósz érdeke egy ilyen váltás, s hogyan illeszkedik mindez a demokrácia nélküli, jogállami intézményrendszer kialakításának folyamatába? Erre az összpolitikai körülményekben, és a későbbi, plurális politikai rendszerben való létezésre való felkészülésben keresendő a válasz.

A pártvagyon átmentése

Írta: Administrator
2017. május 23. kedd, 19:11 -

A könyvből kiderül, hogy negyedszázada sokan úgy gondolták, hogy az Egyesült Államok vezette világrend kialakulása békét hozhat, de a kegyelmi pillanat elmúlt, és az ezredforduló óta azt kell látnunk, hogy „Amerika háborúinak a korszakát éljük”. Az 1980-as évek végének magyar külpolitikájáról megtudjuk, hogy Horn Gyula és csapata látta, szükségszerű és elkerülhetetlen az összeomlás, ezért arra törekedtek, hogy mire bekövetkezik, addigra minél jobban idomuljanak az Egyesült Államokhoz.

(Kávássy János Előd: Nyugati szélben. Adalékok a magyar–amerikai kapcsolatok 1989-es történetéhez; gondolatok a kelet-európai és a magyar rendszerváltáshoz. A kötetet a RETÖRKI adta ki, és az Antológia Kiadó gondozásában 2015-ben Lakiteleken jelent meg.)

M.A.